

ЖІНОЧИЙ ДИСКУРС ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОРГІЯ»

Семененко Л. М. Жіночий дискурс драматичної поеми Лесі Українки «Оргія».

У статті розглядаються особливості жіночого дискурсу драматичної поеми Лесі Українки «Оргія». Основна увага зосереджується на розкритті особливостей жіночих персонажів твору та їх функціональних ознак, репрезентованих у межах художнього тексту.

Ключові слова: дискурс, жіночий образ, драматична поема, неоромантизм.

Семененко Л. Н. Женский дискурс драматической поэмы Леси Украинки «Оргия».

В статье рассматриваются особенности женского дискурса в драматической поэме Леси Украинки «Оргия». Основное внимание уделяется раскрытию особенностей женских характеров произведения, а также определению и характеристике их функций, представленных в рамках художественного текста.

Ключевые слова: дискурс, женский образ, драматическая поэма, неоромантизм.

Semenenko L. M. Women's discourse Dramatic poem by Lesya Ukrainka «The Orgy».

The article deals with the peculiarities of women's discourse in «The Orgy», a dramatic poem by Lesya Ukrainka. A special attention is paid to the demonstration of female characters' peculiarities in the work and to the definition and character of their functions within the bounds of a fiction text.

Key words: discourse, female image, dramatic poem, neoromanticism.

В українській літературі межі XIX і XX століть актуалізуються проблеми, сутнісно пов'язані з особистістю людини, її психологічними властивостями у зв'язку з моральним, соціальним та національним буттям українців та України загалом. Зокрема, С. Козак, наголошуючи на неоромантичному спрямуванні творчого доробку Лесі Українки, характеризував постать авторки як «громадянки і патріотки, що відчуває на своїх плечах багатовіковий тягар неволі та шукає шляхів психічного та політичного звільнення» [4, с. 32]. Значущим у ракурсі вказаних пошуків є творення авторкою нової, модерної моделі світу, невід'ємною частиною якої постає жіночий дискурс, актуальність якого неодноразово відзначалась різними дослідниками спадщини поетеси. Авторка неодноразово зверталася у драматичних творах до різнопланових жіночих образів, презентуючи їх у різних, часто глибоко трагічних контекстах, однак наділяючи певними комплексами особистісних рис, що творять відповідні типологічні парадигми.

Для більшості жіночих персонажів драматургії Лесі Українки властивими є чітко сформовані морально-етичні цінності, суспільні й національні переконання, аристократизм душі, здатність і тяжіння до самопожертви, на що вказували відомі дослідниці доробку авторки В. Агеєва [1], Т. Гундорова [2], Н. Зборовська [3]. Жіночий світ драматургії авторки бачиться як поєднання певних моделей характерів, що доповнюють або протистоять одна одній. Яскравим прикладом широкої презентації різних підходів до розкриття жіночого характеру бачиться драматична поема «Оргія», написана рукою зрілого майстра нової української драматургії.

Отже, метою статті є з'ясування особливостей жіночого дискурсу у драматичній поемі Лесі Українки «Оргія».

Традиційний підхід до постаті жінки-матері представлено в образі Герміони – матері Антея та Евфрозіни. Герміона з'являється лише на початку твору, однак її репліки дають змогу побачити матір, яка порядкує в домі, шанує своїх дітей, вболіває за їх майбутнє. Основа благополуччя родини бачиться нею передусім у матеріальних статках, що артикулюється в репліках, які стосуються усіх членів її родини. Зокрема, у зверненнях до Антея слова підкреслено

матеріальну складову незалежності родини: *Справді, сину, ми зійдемо на пролетарський хліб. Чи буде ж добре, як твоя родина просити піде пайки дармової до тих римлян, що ти так ненавидиш?* [7, с. 373].

Міркуючи про місце Неріси в родині, мати підкреслює її рабський соціальний статус: *Запевне, так хотілось Афродіті, щоб я замість багатой невістки дочку рабині-танцівниці мала прийняти в дім...* [7, с. 373]. Важливим є те, що мати не суперечить вибору сина, хоч і не згодна з ним. Такий підхід є досить традиційним в інтерпретації образу матері, властивій українській класичній літературі.

Цілком у руслі традицій подано у творі і вболівання матері за майбутнє дочки – воно пов'язується з одруженням та знову ж таки з матеріальним благополуччям. Проте виразним є й озвучення матір'ю опозиційності буття Неріси й Евфрозіни, яка розгорнеться пізніше на рівні однієї з центральних колізій твору: *На викуп за Нерісу ми стяглися, але на посаг нашої Евфрозіні навряд чи стягнемось. А чим же доля старої дівки краща, ніж рабині?* [7, с. 374].

Неоромантично забарвленим постає у творі характер національно свідомої сильної жіночої особистості, презентованої і в ряді інших текстів авторки. Такою особистістю є Евфрозіна, сестра Антея. У репліках Антея та Герміони актуалізується думка про те, що Евфрозіна є цілісною особистістю, яка зробила свій вибір на користь родини, зокрема Антея, а, отже на користь Еллади, а не Риму. Національна значущість мислення Евфрозіни ще раз фіксується в її репліках та діях, звернених до Антея: *Я маю брата. І нехай довіку я дівуватиму – я не позаздрю ані жінкам, ні матерям щасливим, бо їх любов лиш їх родині служить, моя ж – Елладі всій. В тобі, Антею, уся надія наша* [7, с. 377].

Евфрозіна здатна оцінити не лише любов брата до неї, але й підтримати його талант та світогляд, усвідомлюючи їхню непересічність і навіть унікальність. Символічною постає сцена, коли сестра вінчає дар Антея лаврами, а Антей сприймає їх як найвищу цінність. Характер сестри високо оцінюється Антеєм («*Бо ти сама у мене Антігона!*») [7, с. 376].

Буття Евфрозіни подається і в ракурсі буденщини («*завжди в гінекеї та все в роботі*») [7, с. 374]). Поруч із цим наголошується на здатності персонажа до приземлених почуттів, як-от зневага до Неріси.

Для увиразнення характеру Евфрозіни та підкреслення його цільності авторка вводить достатньо аскетичне ставлення до жіночої атрибутики, висловлене персонажем: *Як є краса, навіщо їй покраси, А як нема, то стрічка не pomoже* [7, с. 374].

Отже, постать Евфрозіни інтерпретується у творі як модель особистості з усталеними національними, моральними, родинними цінностями, сформованим світоглядом, здатністю до самопожертви, що є актуальним для неоромантичної концепції авторки..

Інші грані жіночого дискурсу презентовано в образі Неріси – дружини Антея. З тексту відомо, що вона в минулому рабня, викуплена з рабства Антеєм. Жіночий світ Неріси позиціонується як світ талановитої жінки, за текстом танцівниці, однак такої, яка не має високих національних та морально-етичних пріоритетів. Послідовно підкреслюється, що Неріса не розуміє прагнення Антея служити талантом лише своїй батьківщині: *Тепер в Елладі той лиш має славу, кого похвалить Рим. Корінф оцінить свого співця тоді, коли втеряс. Якби ти в Рим дістався з Меценатом і там здобув заслужений тріумф, – бо Рим же вмє талани вінчати! – а потім повернувся до Корінфа, то рідні лаври, наче ряст весною, прослалися б тобі попід ногами* [7, с. 400].

Морально-етичні цінності Неріси, не сформовані ще в дитинстві, послідовно відкидаються нею і в зрілому бутті: *Я завжди йшла на оргію весела, Там ласощів я їла досхоchu, та й забавки перепали часом, бо гості пестили мене... Не знаю, я тоді не розуміла ні слів масних, ні поглядів брудних, але красу я тямала й малою, і серденько тремтіло від хвали...* [7, с. 384–385].

Незважаючи на те, що Неріса була викуплена з рабства, нею як необхідність сприймається наявність жінок-рабниць. Навіть сам факт викупу залишається належно не поцінованим, адже така жінка не здатна оцінити самого поняття волі. Не поцінованим залишається й кохання Антея, яке Неріса відверто використовує, маніпулюючи його почуттями. У родинному бутті Неріса не робить нічого, щоб налагодити стосунки з найближчим оточенням чоловіка, Евфрозіна та Герміона нею практично ігноруються.

Свідома свого таланту, Неріса вимагає від Антея надати їй можливості здобути славу, а поняття батьківщини, актуальне для мистецтва Антея та його світогляду, послідовно відкидається персонажем як незначуще, маргінальне: *У римлян чи в інших однаково. Мені потрібна слава, як хліб, вода й повітря. Коли ти мені того постачити не можеш, без чого я не проживу, то мушу сама собі здобути...* [7, с. 402].

Неріса виявляє марнославство та силу характеру, які традиційно розглядаються як атрибут чоловічого середовища. Вияв саме таких,

наче й не жіночих, рис характеру дозволяє їй змусити Антея піти на оргію до римлян, яких він ненавидить і зневажає: *То мушиш покоритись. Може, згодом ти сам мені подякуєш за се. Бо я не відступлюсь від свого слова, коли не ти, то я здобуду слави, і то сьогодні. Я доволі ждала* [7, с. 404].

Лаври Евфрозіни, якими та увінчала Антея в їхньому домі, – для неї просто «галуззя», не варте уваги.

Суттєвою частиною жіночого дискурсу, презентованого в образі Неріси, є те, що вона постає не лише як талановита танцівниця, але і як модель для статуї Терпсіхори – музи танцю та хорового співу. Ставлення Неріси до цієї скульптури ще раз підкреслює відсутність у персонажа цілісних національних орієнтирів. Неріса не вважає свою статую в домі Мецената ганьбою, її цікавить лише ціна, яку дав Меценат за цей твір мистецтва, чим підкреслено відверту прагматичність персонажа: *Яке позорище? Хто переможець? Чим винен Меценат, що дід його чи, може, прадід з еллінами бився? Тепер же Меценат не забирає ніяких наших скарбів силоміць, але купує, ще й за добру ціну* [7, с. 399].

Найбільш яскраво сутність Неріси як концептуального персонажа розгортається у фінальній сцені оргії в Мецената. Опозиції Неріса / Евфрозіна, Неріса / Антей набувають в цьому епізоді кульмінаційного значення. Поруч із великим талантом, який із відвертим цинізмом прагне слави, Неріса виявляє себе продажною жінкою, що унаочнюється низкою її слів та вчинків, а також відповідними репліками присутніх на оргії римлян.

Прагнення сильної особистості проявити себе виявляється в підкресленому намаганні персонажа перебрати на себе увагу, відсунути талант Антея на другий план: *Антею, ти зовсім не розважаєш своєї сили. Краще вже дозволь мені за тебе доказати вдячність преславному. Хоч я не танцівниця, та потанцюю, як в Танагрі звичай, як матінка навчила. Хай пробачать* [7, с. 424].

Надалі Нерісою ігноруються всі звернені до неї слова Антея, проте вона активно реагує на діамантове намисто, яке виймає із скриньки Меценат і яким він продумано вабить її до себе: «Неріса, не перестаючи танцювати, наближається до Мецената, очі її горять, рухи нагадують зграбні викрути хижого звіряти. Гості зриваються з місць і товпляться, намагаючись кожне краще бачити Нерісу. На неї сиплються квіти і грім оплесків» [7, с. 426]. Нерісу у творі також названо «мавпочкою з Танагри», що створює відповідне стилістичне забарвлення.

Показовими щодо поведінки Неріси є оцінні репліки Прокуратора: «*Гарна, гарна штучка*» [7, с. 426] та Префекта: «*Ся муза, певне, з голоду не згине*» [7, с. 426].

Розвиваючи та загострюючи окреслену сцену, Леся Українка надає їй відверто хтивої забарвленості, чим підкреслюється відсутність у Неріси будь-яких морально-етичних цінностей: «Неріса, зблизившись до Мецената, стає перед ним на одно коліно і відхиляється назад, немов готова впасти від знесилення, але розкішна і зальотна усмішка грає на її устах. Прокуратор кидається піддержувати її, але Меценат попереджає його, надівши Нерісі намисто на шию і тим самим рухом піддержавши її» [7, с. 426]. У подібному ключі витримано й запрошення Префекта: «*Ходи, вакханко, відпочинь край тигра!*» [7, с. 427], яке з усміхом приймає Неріса. Прагнення до слави набуває відвертих ознак розпусти. Показовим є й те, що Неріса не лише постає як досвідчена спокусниця, але й органічно приймає своєрідні знаки уваги і від Мецената, і від Префекта. Ця колізія іще більше загострює ситуацію.

Логічним завершенням окресленої сцени стає її трагічний фінал. Загибель Неріси від руки Антея (не лише чоловіка, але й співця, національно свідомої особистості) позиціонується не як загибель таланту танцівниці, а як намагання припинити ганебний і для родини і для Еллади загалом розвиток дії.

Отже, у драматичній поемі «Оргія» Леся Українка презентує різні аспекти жіночого дискурсу, актуалізуючи різні, часто опозиційні грані жіночого буття. Важливим є те, що у вимірах цього буття гармонійно поєднуються особистісне та загальне, буденне та філософське начала. Чинником, що об'єднує різні парадигми жіночого дискурсу у творі «Оргія», постає категорія вибору, інтерпретована як необхідна, концептуальна для кожної із зображених жіночих постатей. Неоромантична шляхетність Евфрозіни яскраво відтінена цинізмом та аморальністю Неріси. Якщо для Герміони та Евфрозіни свідомий екзистенційний вибір родинних та національних цінностей засвідчує природність та гармонійність існування як такого, то для Неріси вибір лише чітко показує розрив між моральністю, талантом та бажаннями сильної особистості. Такий розрив неминуче призводить до трагічної розв'язки.

Авторка у драматичній поемі «Оргія» загалом не змінює традиційних гендерних ролей, однак, подаючи різні, часто антагоністичні аспекти жіночого дискурсу, інтерпретуючи їх з позицій

неоромантизму, ще раз підкреслює значущість жіночого начала не лише в перипетіях особистого буття, але й у суспільних, національних, філософських шуканнях української дійсності та літератури на переламній добі межі XIX та XX століть.

Література

1. Агеєва В. П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. П. Агеєва. – К. : Либідь, 2001. – 261 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Львів : Літопис, 1997. – 340с.
3. Зборовська Н. Моя Леся Українка / Н. Зборовська. – Тернопіль : Джура, 2002. – 228 с.
4. Козак С. Неоромантична концепція слова Лесі Українки / С. Козак // Сучасність. – 1993. – № 2. – С. 138–144.
5. Кочерга С. Семіотична партитура драматичної поеми Лесі Українки «Оргія» / С. Кочерга // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 11 (198). – С. 119–128.
6. Криловець А. Драматична поема Лесі Українки «Оргія» : філософія національної честі / А. Криловець // Дивослово. – 1996. – № 7. – С. 6–10.
7. Леся Українка. Оргія / Леся Українка // Твори : у 4-х т. – Т. 3. Драматичні твори. – К. : Дніпро, 1982. – С. 365–427.
8. Масенко Л. Анатомія національного поневолення / Л. Масенко // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 55–56. – С. 44–47.
9. Панченко В. «Я не буду загрозувати переходом в чужу літературу...» : Загадка генези драматичної поеми Лесі Українки «Оргія» / В. Панченко // Вежа. – 1996. – № 3. – С. 227–238.
10. Турган О. Українська література кінця XIX початку XX ст. і античність (Шляхи сприйняття і засвоєння) / О. Турган. – К. , 1995. – 172 с.